

NASLOVNICI POD ROB

O JANEZU VAJKARDU VALVASORJU IN 18. ZVEZKU NJEGOVE GRAFIČNE ZBIRKE IZ LETA 1685

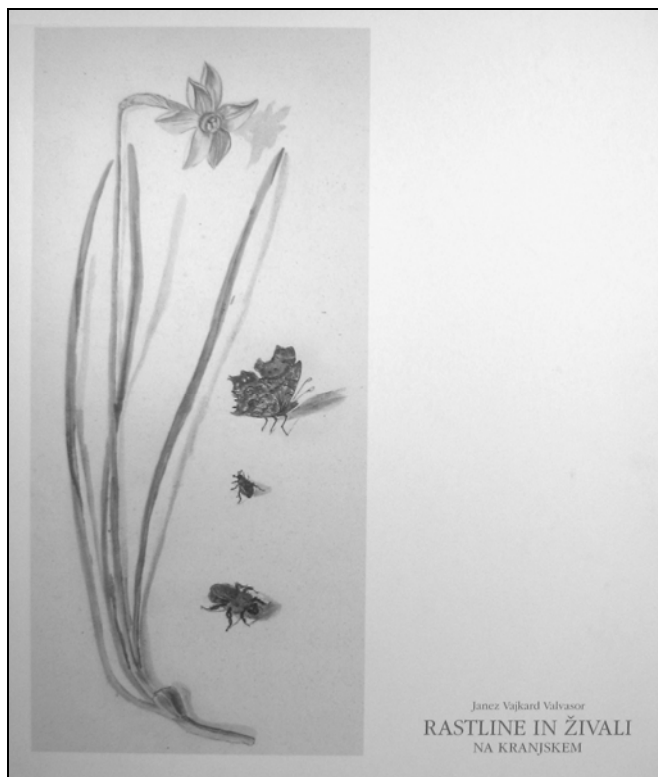
Skoraj deset let je že minilo, od kar smo v 3., 4. in 5. številki biltena *Erjavecija* predstavljali naš najstarejši slovenski odonatološki dokument iz davnega leta 1685 - akvarele iz grafične zbirke Janeza Vajkarda Valvasorja.

V izjemno bogati Valvasorjevi grafični zbirki je za biologe izjemno zanimiv le 18. zvezek, ki na 163 listih ponuja 234 barvnih rastlinskih in živalskih akvarelov. Vsebinsko tega zvezka ter posamezne v njem upodobljene rastline in živali so imeli slovenski biologi priložnost podrobneje spoznati in obdelati šele leta 1989 (WRABER et al, 1990). Takrat je bil namreč na razstavi ob 300 letnici Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske v Ljubljani, kot edini razstavljen prav »biološki« zvezek grafične zbirke, ki je od leta 1690 last zagrebške nadškofije. Ker so na štirih listih upodobljeni tudi kačji pastirji je tema vsekakor več kot primerna za naslovnico *Erjavecije* – pa četudi smo o njej okvirno že pisali.

Nedavno se je namreč ponudila prav posebna nova priložnost, da obudimo spomin na same začetke slovenske odonatologije. Zelo potihoma, brez vsakršnega pompa in promocije, ki bi jo vsebina vsaj v bioloških krogih gotovo zaslužila, je bila namreč leta 2004 izdana knjiga z naslovom »*Rastline in živali na Kranjskem: poseben dotis 18. zvezka zbirke Iconotheca Valvasoriana*« (VALVASOR, 2004). Pri tem gre dejansko za sploh prvo objavljeno izdajo originalnih akvarelov 18. zvezka Valvasorjeve grafične zbirke, saj je bila v letu 1685 dejansko natisnjena le naslovna nemška stran, ostalo gradivo pa je formalno veljalo za neobjavljeno.

Grafični listi omenjene publikacije so reproducirani v originalni barvi in velikosti. Naslovnica in naslov sta nova, originalni naslovni list pa je reproduciran kot faksimile še v slovenskem, hrvaškem in angleškem jeziku. Vsebinsko tega naslovnega lista grafične zbirke, ki ga predstavljamo na naslovnici tokratne *Erjavecije*, je v prevodu naslednja: *XVIII. ZVEZEK / Razno / sadje, cvetlice, rastline / pa tudi / ptice, ribe, živali, mrčes / in*

podobno / večidel vse / naslikano z vodnimi barvami po naravi, / kakor je / s posebno prizadevnostjo / zbral / Janez Vajkard Valvasor, baron in tako naprej, na Bogenšperku na Kranjskem / Leta 1685. Spremno besedilo je dodano na koncu knjige v omenjenih treh jezikih, slednje pa velja z dodanimi latinskimi imeni tudi za pripise k upodobljenih rastlinam in živalim. Zoološki del spremnega besedila je prispeval prof. M. Gogala, določitev kačjih pastirjev pa je prevzel prof. B. Kiauta. Ob tem še dodajmo, da je zajeto knjigo velikega formata izdala Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri Slovenski Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani, kot 18. zvezek zbirke *Iconotheca Valvasoriana*.

SLIKA 1: Naslovnica knjige »Rastline in živali na Kranjskem: poseben dotis 18. zvezka zbirke *Iconotheca Valvasoriana*«. Izdala Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri Slovenski Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani.

Kot je bilo omenjeno že uvodoma je izjemno bogata Valvasorjeva grafična zbirka v originalu obsegala 18 zvezkov, vendar je četrti zvezek od 19. stoletja dalje izgubljen. Zvezki velikega formata 40 x 30 cm vsebujejo skupno kar 7138 originalnih grafičnih listov in risb nemških, nizozemskih, flamskih, francoskih, italijanskih in domačih mojstrov 16. in 17. stoletja. Zbirka je zaradi obsega in izvirne ohranjenosti neprecenljiv kulturno-zgodovinski spomenik na območju srednje Evrope.

Vsaj v enaki meri pa to velja tudi za sam 18. zvezek, ki je eden prvih opisov slovenske flore in favne in je tudi zaradi tega neprecenljivega pomena. Slike, zbrane v 18. zvezku so nedvomno nastale v naših krajih, v Valvasorjevi grafični delavnici na Bogenšperku, pripisati pa jih gre verjetno avtorjevi lastni roki ali kateremu od njegovih bližnjih sodelavcev. Čeprav so na skoraj treh četrтинah listov upodobljene rastline, lahko med ostalimi, na katerih so upodobljene živali oziroma njihovi deli, najdemo tudi kačje pastirje. Na več listih so zraven rastlin naslikane tudi živali ali kakšni drugi predmeti, zlasti pa so zanimivi nekateri listi, katerim so posebej vlepljene različne manjše risbe, za katere obstaja možnost, da so delo drugega slikarja. Njih morebitni simbolni pomen žal ni razvozlan. Vse slike so neimenovane, kar jim nekoliko zmanjšuje vrednost, naslikane pa so tako zvesto predlogam, da njihova določitev večinoma ni predstavljala težav. Nekatere upodobljene endemične rastline in živali vendarle nedvoumno dokazujejo, da je izvor upodobljenih rastlin in živali s precejšnjo gotovostjo iskati na ozemlju osrednje Slovenije.

Kot že rečeno, veljajo akvareli iz Valvasorjeve grafične zbirke za najstarejši slovenski odonatološki dokument. Kačje pastirje najdemo upodobljene na štirih listih. Na listu 29 je upodobljena samica modrega ploščca *Libellula depressa*, ki ji na listu 30 sledi še čudovito naslikan samec modrega ploščca *Libellula depressa*, nad katerim je upodobljena osa *Vespula* sp.. Na listu 52 najdemo akvarel samca in samice popotnega porečnika *Gomphus vulgatissimus*. Zelo lep in najbolj barvit je nedvomno list 74, na katerem modremu bleščavcu *Calopteryx virgo* in cvetočemu navadnemu gadovcu *Echium vulgare*, dela družbo še naknadno vlepljena slika prstana. Ob tem še dodajmo, da je iz položaja kril upodobljenih kačjih pastirjev skorajda jasno, da živali ob slikanju najverjetneje niso bile žive. Čeprav so njihove barve zelo lepo ohranjene pa to samo po sebi ne pove dosti, saj so vse izbrane vrste takšne, da se njih obarvanost ohrani tudi po smrti. Kako je umetnik, morda celo Valvasor sam, pred več kot 300 leti lovil kačje pastirje, naj bo prepuščeno domišljiji...

SLIKA 2: List št. 74 iz 18. zvezka grafične zbirke Janeza Vajkarda Valvasorja je eden najlepših, saj ga krasijo čudovite barve modrega bleščavca *Calopteryx virgo*, modrina navadnega gadovca *Echium vulgare* in skrivnostnen zlat prstan z rdečim rubinom in modrimi safirji.

Da pa bo vsebina tokratne predstavitve čim bolj zaokrožena, dodajamo v naslednjih vrsticah še kratek oris Valvasorjevega življenja in dela. Baron Janez Vajkard Valvasor, slovenski plemič, geograf, polihistor,

zgodovinar, topograf, etnograf, kartograf in risar se je rodil v Ljubljani leta 1641, v plemiški družini, izvirajoči iz Italije. Oče, deželni odbornik Bartolomej Valvasor, je bil lastnik gospostva Medija, mati je bila baronica Ana Marija Ravbar s Krumperka, v družini pa je bilo skupno 16 otrok. Izobraževal se je pri jezuitih v Ljubljani in po tedanji plemiški navadi na številnih potovanjih po Evropi in tudi severni Afriki. V letih od 1659 do 1672 je Valvasor veliko potoval po Avstriji, Nemčiji, Italiji, Švici in Franciji. Dalj časa je živel na Dunaju in v Benetkah, dve leti v Lyonu. Poglobljaj se je predvsem v zgodovino, arheologijo in naravoslovne vede, hkrati pa se je seznanjal z učenjo Evrope svojega časa. Kupoval je knjige, rokopise, grafične liste in risbe, umetniške slike ter zbiral najrazličnejše starine, predmete, matematične in astronomske naprave.

Za stalno bivališče si je Valvasor kupil grad Bogenšperk pri Litiji. Čeprav je bil po poklicu vojak – med drugim se je kot stotnik udeležil tudi bojov proti Turkom – je večino svojega življenja zapisal znanosti, zbirateljstvu in preučevanju Kranjske. Venomer je potoval po deželi, izpraševal, brskal po arhivih, zapisoval, risal in meril, se vzpenjal na gore in se spuščal v jame. Z izsledki o znamenitem presihajočem Cerkniškem jezeru si je prislužil članstvo angleške Kraljeve družbe (Royal Society), znanstvenega društva, ki je med svoje člane štel najznamenitejše učenjake tistega časa.

Leta 1678 je na gradu Bogenšperk uredil tudi bakroreznico in tiskarno za bakroreze ter v njej vzdrževal lepo število risarjev, bakrorezov in bakrotiskarjev. Tu so nastajali bakrorezi za njegova zgodovinsko-topografska dela. Leta 1689 je izšlo njegovo znamenito življenjsko delo »*Slava vojvodine Kranjske*«. Monografija z izvirnim naslovom »*Die Ehre des Hertzogthums Krain*« je napisana v nemškem jeziku, sestavlja jo 15 knjig, ki so vezane v štiri debele zvezke, obsegajo pa neverjetnih 3532 strani, 528 ilustracij in 24 prilog. V njih je Kranjska opisana tako temeljito, kot dotlej še ni bila nikjer. Po vsebini so opisi krajev, gradov, gora, voda, jam, gospodarstva in prometa v prvi vrsti geografski in topografski. Nič manj pomembni niso etnografski opisi z narodopisnim gradivom, poročila o življenju prednikov, domači obrti, hrani, šegah in navadah ter zapisi o vremenu, zdravstvu, rastlinstvu, živalstvu in podobnem. S tako natančnim in podrobnim opisom kakršnega je po Valvasorjevi zaslugi dobila Kranjska se v 17. stoletju lahko pohvali le malokatera dežela.

Z izdajo *Slave vojvodine Kranjske* je Valvasor zašel v resne finančne težave: zapreti je moral grafično delavnico, prodati svoje zbirke,

nazadnje tudi grad Bogenšperk in knjižnico. Slednjo je najprej ponudil kranjskim deželnim stanovom, ki pa zanj niso pokazali nikakršnega zanimanja. Tako jo je leto dni po izidu *Slave* odkupil zagrebški škof Aleksandar Mikulić. Danes je njen fond z 2600 knjigami hranjen v trezorju Biblioteke Metropolitane v Zagrebu. Iz ostanka premoženja je Valvasor kupil hišo v Krškem, kamor se je preselil leta 1693 in tam še istega leta umrl.

SLIKA 3: Portret slovenskega polihistorja – barona Janeza Vajkarda Valvasorja (1641-1693).

Vsi, ki bi o rastlinah in živalih v Valvasorjevi grafični zbirki želeli vedeti več, poiščite v knjižnici posebni odtis revije *Proteus* 52(10), v katerem predstavljajo avtorji Tone Wraber, Matija Gogala, Janez Gregori in France Adamič, zgoraj povzeto veliko podrobneje v sliki in besedi. Ogromno podatkov in gradiva o življenju in delu Janeza Vajkarda Valvasorja je moč najti v »*Valvasorjevem zborniku*«, ki je obeležil 300. obletnico izida *Slave vojvodine Kranjske* (VOVKO, 1990). Za tiste najbolj zagrete pa izdajmo, da si je možno po en izvod knjige »*Rastline in živali na Kranjskem: poseben dotis 18. zvezka zbirke Iconotheca Valvasoriana*«, ogledati tudi v knjižnici Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Narodne galerije v Ljubljani. Knjiga bo najverjetneje naprodaj šele, ko bodo izdani vsi zvezki zbirke *Iconotheca Valvasoriana*.

LITERATURA:

- [GOSTIŠA, L., 2003 ured.]. *Iconotheca Valvasoriana: predstavitev projekta*. Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Ljubljana 10 str.,
- REISP, B. 1983. *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- VALVASOR, J. V., 2004. *Rastline in živali na Kranjskem: poseben dotis 18. zvezka zbirke Iconotheca Valvasoriana*. Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri Slovenski Akademiji znanosti in umetnosti, Ljubljana. ii+50 str., 163 col pls. excl. [Iconotheca Valvasoriana, zvezek 18].
- VALVASOR, J. W., 1685. *Unterschiedliche Frucht / Blumen / Krautter wie auch Vogel / Fisch / Thier / Ungeziffer und dergleichen / maistenthails nach dem Leben mit Wasser-Farben gemahlene Stuck [...]*. Neobjavljen zvezek grafik v Nadškofijski knjižnici, Zagreb.
- VOVKO, A, 1990 (ured.). *Valvasorjev zbornik : referati s simpozija v Ljubljani 1989*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Odbor za proslavo 300-letnice izida Valvasorjeve Slave, Ljubljana.
- WRABER, T., M. GOGALA, J. GREGORI & F. ADAMIČ, 1990. *Rastline in živali iz Slovenije v Valvasorjevi grafični zbirki. Proteus, Ljubljana* 52(10): 343-356.

(M. BEDJANIČ)

POPIS VELIKEGA STUDENČARJA *CORDULEGASTER* *HEROS* V NATURA 2000 OBMOČJU GORIČKO

Veliki studenčar *Cordulegaster heros* je slovenskim kačjepastircem gotovo dobro znan. Le kako ne bi poznali največje vrste kačjega pastirja v Evropi, ki je za povrh najpogostejši prav v Sloveniji. Že ličinke z izrazito